

WŁADIMIR DACYSZEN, MAŁGORZATA PIETRASIAK
REGIONALNY ASPEKT HISTORII STOSUNKÓW ROSYJSKO-CHIŃSKICH

WYDAWNICTWO NAUKOWE *IBIDEM*, ŁÓDŹ 2012, ss. 144.

Stosunki dwustronne między oboma podmiotami rozwijały się od około czterech stuleci zarówno w kontaktach międzypaństwowych, jak i w formule międzyregionalnej. Ten ostatni wymiar wzajemnych relacji odgrywał ważną rolę nie tylko w formowaniu stosunków rosyjsko-chińskich na obszarach przygranicznych. Miał on również znaczący wpływ na całokształt kontaktów na linii Moskwa (Sankt Petersburg) – Pekin, oddziałując – momentami silnie – na „wielką politykę”. Okazało się to szczególnie odczuwalne w okresie Rosji carskiej oraz w latach porewolucyjnych (wojna domowa w Rosji i stopniowe kształtowanie się władzy radzieckiej, a także w latach II wojny światowej, zwycięstwa rewolucji chińskiej i proklamowania ChRL. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w okresach bliskiej współpracy „braterstwa na wieki” wymierzonej przeciwko „aktualnemu” wspólnemu wrogowi oraz wzajemnego konfliktu, gdy głównym przeciwnikiem stawał się niedawny sojusznik i w latach 90. XX wieku, powrotu do wzajemnie niezbędnej, leżącej w żywotnych interesach obu sąsiadów, współpracy. Relacje rosyjsko (radziecko)-chińskie od wielu dekad stanowią istotny czynnik rozwoju obu państw, ale i jeden z kluczowych elementów ładu międzynarodowego w regionie azjatycko-pacyficznym, a w ostatnim półwieczu także – ładu globalnego. Przebiegały one w warunkach głębokich wstrząsów i zmian realnego układu sił na arenie regionalnej, kontynentalnej oraz potencjału, pozycji i roli obu państw w układzie bilateralnym i międzynarodowym. Opierają się one na ściśle określonych interesach partnerów i mają niezwykle ważny wymiar taktyczny w nakreślanej w Moskwie i w Pekinie długofalowej strategii celów, do których zmierzają oba mocarstwa. Niekoniecznie są one zbieżne. Cechuje je brak wzajemnego zaufania. Łączą nagłaśnianą lub wyciszaną współpracę i ewidentną rywalizację.

Graniczące z Chinami ziemie Wschodniej Syberii, rosyjskiego Dalekiego Wschodu oraz wschodniej części należącej do Rosji Azji Środkowej, stanowiły peryferyjne regiony Imperium Rosyjskiego, a następnie porewolucyjnej Rosji. Mimo wysokiego formalnego stopnia centralizacji władzy w imperium Romanowów, odległość od centrum decyzyjnego państwa, „wspierana” niskim poziomem rozwoju infrastruktury komunikacyjnej oraz charakterem ówczesnej władzy publicznej w Rosji, sprzyjała autonomizacji zarządzania wspomnianymi regionami. Umożliwiała, a czasem nawet zmuszała, władze poszczególnych „odległych” regionów także do podejmowania względnie samodzielnych decyzji dotyczących relacji z sąsiednimi regionami chińskimi. Upadek caratu, dwie rewolucje i następująca po nich wojna domowa tylko pogłębiły ten stan rzeczy. Dość wspomnieć, że umacniająca się dopiero w tym regionie władza radziecka zmuszona została do okresowej akceptacji funkcjonowania – formalnie niezależnych – „niepodległych” Republik Dalekiego Wschodu (do 1922 roku) i państwa Tannu Tuwa (Ludowej Republiki Tannu Tuwa; do 1941 roku). Po drugiej stronie granicy, istnienie podzielonych politycznie, ze słabą władzą centralną, Chin umożliwiała niektórym chińskim regionom prowadzenie „samodzielnej” (do czasu) polityki zagranicznej niezależnej od władzy centralnej. Stwarzało to zresztą Rosji (ZSRR) szanse na realne współkształtowanie sytuacji, np. w Xinjiangu, czy zawieranie separatystycznych porozumień z niektórymi regionami Chin (*vide*: umowa między ZSRR i trzema autonomicznymi republikami wschodniochińskimi 1924 roku).

Transgraniczne aspekty relacji rosyjsko-chińskich zostały poważnie ograniczone (nawet zamrożone) wraz centralizacją i usprawnieniem władzy w ZSRR, a następnie w Chińskiej Republice Ludowej, co szczególnie dotyczy okresu, kiedy oba mocarstwa przeszły od współpracy do rywalizacji. Współpraca międzyregionalna znów bujnie rozkwitła po upadku Związku Radzieckiego – w czasach „nowej Rosji”. Peryferyjność regionów rosyjskiej Wschodniej Syberii i Dalekiego Wschodu względem centrum politycznego, ekonomicznego i społeczno-kulturalnego państwa oraz kryzys społeczno-gospodarczy, z jakim Rosja zmagiała od początku lat 90., wymusiły na władzach regionalnych zaangażowanie we współpracę transgraniczną w celu poprawy warunków własnego rozwoju. Nowy system polityczny, zwłaszcza federalna struktura państwa, dały regionom szansę na nawiązanie wszechstronnej kooperacji z regionami sąsiednich Chin. Dla ich gospodarek istotną stała się zwłaszcza wymiana handlowa z chińskimi partnerami. Na przełomie XX i XXI stulecia „zestaw” problemów związanych z kontaktami międzyregionalnymi Rosja–Chiny wydawał się zresztą podobny do tego z XIX wieku:

handel, migracje, przebieg granicy. Inna sprawa, że towarzyszyły im ze strony chińskiej od wieków XVIII, XIX do dekady lat 70. i 80. ub. stulecia uzasadnione obawy wobec ekspansywnej, imperialnej postawy i polityki Kremla a obecnie, wprawdzie innego charakteru, określone uprzedzenia ze strony rosyjskiej, które nie zawsze okazują się bezpodstawne.

Z powyższych względów praca Władimira Dacyszena i Małgorzaty Pietrasiak, pracowników naukowych – odpowiednio – Syberyjskiego Uniwersytetu Federalnego w Krasnojarsku oraz Uniwersytetu Łódzkiego (UŁ), wydana przez Interdyscyplinarny Zespół Badań Syberyjskich UŁ i poświęcona regionalnemu wymiarowi stosunków rosyjsko-chińskich, zasługuje na szczególną uwagę i docenienie. W odróżnieniu od zdecydowanej większości publikacji analizujących kontakty rosyjsko-chińskie (pewnym wyjątkiem są prace omawiające rosyjsko-chińską kooperację transgraniczną po 1991 roku), skupia się ona na rozwoju i znaczeniu ich międzyregionalnego (przygranicznego) wymiaru. Całokształt relacji Rosja (ZSRR)–Chiny autorzy pracy potraktowali jako wprowadzenie i tło dla dogłębnej i rzeczowej analizy zjawisk i procesów dotyczących regionalnego aspektu owych relacji. Nawet, jeśli podnosili problematykę „wielkiej polityki” w stosunkach Rosji z Chinami, starali się ukazać jej regionalną perspektywę, nie unikając krytycznej oceny imperialistycznej polityki Moskwy. Charakter źródeł (w większości rosyjskich), na których autorzy oparli swój wywód, nie spowodował, że przedstawili wyłącznie rosyjski punkt widzenia. W swej prezentacji stanowiska sąsiada stanęli przed trudnym zadaniem, gdyż Chińczycy w kwestiach zasadniczych ocen historycznych nie zmienili stanowiska. Nie doczekaliśmy się jeszcze opracowania przez chińskich naukowców pogłębionego krytycznego spojrzenia na politykę Cesarstwa Chińskiego w tym regionie w latach jego potęgi, które by były odpowiednikiem recenzowanej książki W. Dacyszczyna i M. Pietrasik. Temat ten aktualnie Chińczycy wyciszyli, koncentrując się na intensywnie rozwijanych przygranicznych kontaktach i efektywnej współpracy¹.

¹ Skrajne stanowiska ZSRR i ChRL w apogeum zimnej wojny pomiędzy obu mocarstwami komunistycznymi na przełomie lat 60. i 70. i na początku lat 80., por. „Oświadczenie Rządu ZSRR z 29 marca 1969 r. „Prawda” 30 marca 1969 r. i 13 czerwca 1969 r. „Izwestia” 14 czerwca 1969, odpowiedź Rządu ChRL z 8 października 1969 r.: *W czym tkwi problem granicy chińsko-radzieckiej?* pióra Li Huichuna, który ukazał się na łamach „Guoji Wenti Yanjiu” („Studia Międzynarodowe”) 1 lipca 1969 r., obszerny skrót tej publikacji zamieszczony został 17 czerwca 1981 r. w organie KC KPCh Renmin Ribao (Dziennik Ludowy). Odpowiedź pióra P. Dalniewa – *W czym że deistwitelno sut zatrudnieniej w sovietsko-kiatajskich pogranicznych pieriegawoarach?*?. „Miedzunarodnaja žizń”, nr 10, 1981, s. 73–90.

Książka W. Dacyszena i M. Pietrasiak obejmuje okres od przełomu XVII i XVIII stulecia, czyli nawiązania oficjalnych stosunków międzypaństwowych między Rosją i Chinami, po 1949 rok – moment utworzenia Chińskiej Republiki Ludowej („Nowych Chin”). W pierwszym rozdziale skupiono się na relacjach bilateralnych obu podmiotów w czasach carskiej Rosji, ze szczególnym uwypukleniem okresu natężenia rosyjskiej polityki imperialnej na Dalekim Wschodzie (od lat 90. XIX wieku), w tym ekspansji na teren Chin. Drugi rozdział, poświęcony stosunkom dwustronnym w latach od upadku caratu w Rosji po początek II wojny światowej, powinien być zachętą do refleksji nie tylko dla czytelnika przyzwyczajonego do historycznego europocentryzmu. Trzeci rozdział koncentruje się na wydarzeniach od rozpoczęcia pełzającej do otwartej japońskiej agresji na Chiny (początek lat 30. XX wieku). W czwartym rozdziale wywód rozwinęto o analizę relacji radziecko-chińskich w czasie II wojny światowej i we wczesnych latach powojennych.

Omawiając publikację W. Dacyszena i M. Pietrasiak, warto podkreślić kilka wyróżniających ją cech. Autorzy, poza opisem i analizą wcześniej wzmiankowanych zjawisk i procesów, odnieśli się do problemu znajomości Chin w rosyjskich (radzieckich) regionach, w tym do rozwoju badań sinologicznych w aspekcie regionalnym. Ponadto, uwypuklili wyzwania, które – choć oczywiście w zmienionej formie – stawały przed rosyjskimi regionami w przeszłości, a mają (rosnące) znaczenie także w obecnych czasach. Chodzi przede wszystkim o wymianę handlową (i bazujący na niej rozwój społeczno-ekonomiczny) oraz kwestie migracji, zwłaszcza w kontekście imigracji z Chin do Rosji i związanych z tym wyzwań o charakterze nie tylko społecznym, lecz także gospodarczym i politycznym.

Za ciekawą i wyjątkową na polskim gruncie badawczym należy uznać bibliografię omawianej pracy. Bazę źródłową stanowią w tym przypadku materiały archiwalne, zbiory dokumentów, pamiętniki, książki i artykuły w językach rosyjskim, polskim i angielskim. Szczególną uwagę recenzujących zwróciły źródła archiwalne. Autorzy pracy dotarli nie tylko do dokumentów zawartych w archiwach i zbiorach dokumentów o charakterze „ogólnorosyjskim” („ogólnoradzieckim”), jak – na przykład – archiwum polityki zagranicznej Imperium Rosyjskiego, czy zbiory dokumentów dotyczące polityki zagranicznej ZSRR i stosunków radziecko-chińskich. W sposób istotny wartość wywodu podnoszą opisy i analizy oparte na materiałach zebranych w archiwach regionalnych jedenastu podmiotów Federacji Rosyjskiej: Obwodów Amurskiego, Irkuckiego (w tym przypadku: dwa różne archiwa), Nowosybirskiego i Tomskiego (dwa różne archiwa), Krajów Chabarowskiego i Krasnojarskiego (dwa różne archiwa), Republiki Chakasja oraz Rosyjskim Państwowym Archiwum Histo-

rycznym Dalekiego Wschodu. Publikację wzbogaciły unikatowe fotografie wykonane przez Konstantego de Lazari pod koniec XIX wieku na ówczesnym pograniczu rosyjsko-chińskim w Azji Środkowej.

Czego nam troszkę zabrakło? Brak przynajmniej krótkiego odnotowania wybitnego wkładu w dynamiczny rozwój Mandżurii i graniczących regionów po stronie rosyjskiej naszych rodaków: ponad 20-tysięcznej emigracji; zesłańców syberyjskich powstań listopadowego, styczniowego, ich potomków; Polaków wcielonych siłą do armii carskiej uczestników wojny rosyjsko-japońskiej 1904–1905 r., którzy pozostali w Chinach Północno-Wschodnich; inżynierów, techników, robotników zatrudnionych w rosyjskich dalekowschodnich przedsiębiorstwach, przede wszystkim przy budowie Kolej Wschodniochińskiej (KWDŻ), jak np. inż. Stanisława Kierbedzia, czy Adama Szydłowskiego, Kazimierza Grochowskiego, ich współpracowników, założycieli i budowniczych Harbinu, największego i najpiękniejszego miasta Mandżurii, określanego mianem „Paryża Północy”².

Jan Rowiński, Maciej Raś

² Szerzej por.: E. Kajdański, *Długi cień wielkiego muru. Jak Polacy odkrywali Chiny*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2005, s. 149; Wen Youren i Tan Polan, *Polska – Ognisty feniks zrodzony z Wisły*, Xiangang 2003; M. Kałuski, *Polacy w Chinach*, Warszawa 2001; L. Cyrzyk, *Polsko-Chińskie kontakty w ciągu dziejów*, „Przegląd Orientalistyczny”, 1989, nr 1–2, s. 9; J. Włodarski (red.), *Chiny w oczach Polaków*, Gdańsk 2001; A. Jabłońska, K. Krakowski, *Z dziejów Polonii harbińskiej*, „Przegląd Orientalistyczny”, 1961, nr 2, s. 164; K. Grochowski, *Polacy na Dalekim Wschodzie*, Harbin 1928; K. Symonolewicz, *Polak twórca nowoczesnej sieci komunikacyjnej w Chinach*, „Kurier Poranny” (Warszawa) n. 28, 1936; J. Rowiński, *Karty z dziejów wzajemnych stosunków*, [w:] E. Haliżak, R. Kuźniar, G. Michałowska, S. Parzymies, J. Symonides, R. Zięba (red.), *Stosunki Międzynarodowe w XXI wieku. Księga jubileuszowa z okazji 30-lecia Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2006, s. 864–890.